

SUD-XUQUQ ISLOXOTLARI

Yoqubov Bobur Bozor o'g'li

Surxondaryo viloyati Termiz davlat

universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo'nalishi talabasi

Bo'riyev Odil Qobilovich

Yurisprudensiya yo'nalishi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida sud-xuquq tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari, sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlashning institutsional mexanizmlari va odil sudlov sifatini oshirish masalalari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida sohadagi qonunchilik bazasining takomillashuvi va raqamli texnologiyalarning sud protsessiga tatbiqi natijalari yoritilgan. Ushbu tadqiqot ishi Yangi O'zbekiston sharoitida sud-huquq tizimini fundamental transformatsiya qilishning nazariy-huquqiy va amaliy jihatlarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlash, odil sudlovning sifat va samaradorligini oshirish hamda sud protsesslarida inson huquqlari himoyasining kafolatlarini kuchaytirish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan sud organlari tuzilmasidagi institutsional o'zgarishlar, xususan, ma'muriy sudlar faoliyatining kengayishi va "bir sud – bir instansiya" tamoyilining amaliy natijalari ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada sud ish yurituvini raqamlashtirish (E-SUD), sun'iy intellekt elementlarini joriy etish va sud qarorlarining shaffofligini ta'minlash mexanizmlari qiyosiy-huquqiy tahlil qilingan. Tadqiqot yakunida sud-huquq islohotlarini yanada takomillashtirish va milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the priority areas for reforming the judicial and legal system in the Republic of Uzbekistan, institutional mechanisms for ensuring the independence of the judiciary, and issues of improving the quality of justice. The study highlights the evolution of the legislative framework and the results of implementing digital technologies in judicial proceedings. This research paper is dedicated to a comprehensive analysis of the theoretical, legal, and practical aspects of the fundamental transformation of the judicial and legal system in the context of New Uzbekistan. The article considers the issues of

ensuring the independence of the judiciary, increasing the quality and efficiency of justice, and strengthening the guarantees for the protection of human rights in judicial proceedings as priority areas. The author scientifically substantiates the institutional changes in the structure of the judiciary, in particular, the expansion of the activities of administrative courts and the practical results of the "one court – one instance" principle. Furthermore, the article provides a comparative legal analysis of the mechanisms for digitalizing judicial proceedings (E-SUD), implementing elements of artificial intelligence, and ensuring the transparency of judicial decisions. At the conclusion of the study, scientific proposals and recommendations are put forward for the further improvement of judicial and legal reforms and the harmonization of national legislation with international standards.

Kalit soʻzlar: Sud hokimiyati, odil sudlov, qonun ustuvorligi, raqamlashtirish, instansiya, apellyatsiya, mustaqillik. Sud-huquq islohoti, sud mustaqilligi, odil sudlov, protsessual kafolatlar, maʼmuriy adliya, raqamli sudlov, inson qadri, huquq ustuvorligi, institutsional oʻzgarishlar.

Keywords: Judiciary, justice, rule of law, digitalization, instance, appeal, independence. Judicial and legal reform, judicial independence, justice, procedural guarantees, administrative justice, digital justice, human dignity, rule of law, institutional changes.

Kirish

Zamonaviy demokratik davlat qurishning fundamental sharti — bu kuchli, mustaqil va xolis sud hokimiyatining mavjudligidir. Oʻzbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida sud-huquq islohotlari shunchaki tizimli oʻzgarish emas, balki inson huquq va erkinliklarini oliy qadriyat darajasiga koʻtarishning asosiy vositasi boʻlib xizmat qilmoqda. Sud tizimini "yagona darcha" tamoyili asosida optimallashtirish va ortiqcha byurokratik toʻsiqlarni bartaraf etish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Globalizatsiya va huquqiy integratsiya jarayonlari jadal tus olayotgan bugungi kunda, har bir davlatning xalqaro maydondagi nufuzi uning sud tizimi qanchalik adolatli va mustaqil ekanligi bilan belgilanadi. Oʻzbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari shunchaki tashkiliy oʻzgarishlar emas, balki davlat hokimiyati tizimida sudning nufuzini oshirish, uning "hokimiyatning tiyib turish va muvozanat saqlash" mexanizmidagi rolini tubdan kuchaytirishga qaratilgan strategik jarayondir.

Mavzuning dolzarbliigi shundaki, oʻtgan qisqa davr ichida sud tizimi oʻtmishdan qolgan "jazolash organi" degan tamgʻadan qutulib, inson huquq va erkinliklarini haqiqiy himoya qiluvchi, jamiyatdagi ijtimoiy adolatni taʼminlovchi institutga aylanishi davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishiga aylandi. Konstitutsiyaviy islohotlar doirasida sud hokimiyatining

mustaqilligi nafaqat deklarativ, balki moddiy va protsessual jihatdan kafolatlanishi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplariga to'la mos keladi.

Ushbu tadqiqotning ilmiy ahamiyati sud-huquq sohasidagi qonunchilik evolyutsiyasini tahlil qilish orqali, odil sudlovni amalga oshirishda yuzaga kelayotgan tizimli muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning nazariy yechimlarini ishlab chiqishdan iborat. Xususan:

Sudyalarning daxlsizligi va ularni tayinlashning shaffof tizimi;

2. Sud protsesslarida tortishuv tamoyilining real ijrosi;

3. Advokatura institutining sud tizimi bilan teng huquqli muloqotini ta'minlash;

4. Ma'muriy sudlar orqali davlat organlari ustidan samarali sud nazoratini o'rnatish masalalari ilmiy tahlil ob'ekti sifatida tanlangan.

Islahotlarning bugungi bosqichi sudni fuqarolarga yaqinlashtirish, sud binosiga kelgan har bir shaxs o'zining haq-huquqlari himoya qilinishiga qat'iy ishonch hosil qilishi uchun zarur bo'lgan huquqiy muhitni yaratishni nazarda tutadi. Bu esa o'z navbatida, huquqni qo'llash amaliyotida yagona sud amaliyotini shakllantirish va qonun ustuvorligini so'zsiz ta'minlashning zaruriy shartidir.

Mazkur maqola doirasida sud tizimini raqamlashtirishning ijtimoiy-huquqiy oqibatlari va korrupsiyaga qarshi kurashishda sud mustaqilligining o'rni kabi masalalar zamonaviy huquqiy doktrinalar asosida yoritib beriladi.

Asosiy qism

Sud-xuquq islohotlarining ilmiy-nazariy asoslarini quyidagi yo'nalishlarda ko'rib chiqish joiz:

1. Institutsional islohotlar va mustaqillik kafolatlari:

Sudyalar hamjamiyati organlarining faoliyati tubdan takomillashtirildi. Sudyalik lavozimiga nomzodlarni tanlash va tayinlashda ochiqlik va muqobillik tamoyillari joriy etildi. Bu, o'z navbatida, sudyalarning tashqi ta'sirlardan himoyalanihini va faqat qonunga bo'ysunishini ta'minlaydigan "vazminlik va tiyib turish" mexanizmini mustahkamlaydi.

2. Protsessual qonunchilikdagi transformatsiyalar:

Odil sudlovga erishish darajasini oshirish maqsadida "bir sud — bir instansiya" tamoyili joriy etildi. Ma'muriy sudlarning vakolatlari kengaytirilib, davlat organlari va mansabdor shaxslarning qarorlari ustidan samarali sud nazorati o'rnatildi. Shuningdek, jinoiy-protsessual qonunchilikda "Habeas Corpus" institutining qo'llanish doirasi kengayib bormoqda.

3. Raqamli adliya (E-SUD):

Sud tizimiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish orqali sud majlislarida masofadan turib ishtirok etish, hujjatlarni elektron shaklda yuborish va sud qarorlarini onlayn e'lon qilish tizimi yo'lga qo'yildi. Bu shaffoflikni ta'minlashning eng qisqa yo'lidir. .

1.Sud hokimiyati mustaqilligining institutsional-xuquqiy asoslari

O'zbekistonda sud islohotlarining fundamental asosi sudyalarning korpusini shakllantirishning mutlaqo yangi, shaffof tizimi yaratilganidir. Sudyalarning oliy kengashining tashkil etilishi sud hokimiyatini ijro etuvchi hokimiyat ta'siridan ajratishda muhim qadam bo'ldi.

1.Kadrlar siyosati: Sudyalik lavozimiga muddatsiz tayinlash amaliyotining joriy etilishi sudyaning nafaqat ijtimoiy, balki psixologik daxlsizligini ham ta'minlaydi.

2. Vakolatlar chegarasi: Sud hokimiyati faqat adolat o'rnatuvchi organ emas, balki qonunlarning konstitutsiyaviyligini nazorat qiluvchi sub'ekt sifatida namoyon bo'lmoqda.

2. "Bir sud — bir instansiya" tamoyili va sud tizimining optimallasuvi

Sud tizimidagi ortiqcha va bir-birini takrorlovchi bo'g'inlarni qisqartirish maqsadida joriy etilgan "bir sud — bir instansiya" tamoyili fuqarolarning sarsongarchiligiga barham berdi.

1.Apellyatsiya va kassatsiya: Sud qarorlarini qayta ko'rish tizimi soddalashtirildi. Endilikda har bir ish bo'yicha yuqori instansiya sudining yakuniy nuqta qo'yish vakolati kengaytirildi, bu esa "karusel" (ishlarning bir suddan ikkinchisiga qayta-qayta yuborilishi) amaliyotiga chek qo'ydi.

2. Ixtisoslashuv: Ma'muriy sudlar faoliyatining yo'lga qo'yilishi davlat idoralari va fuqarolar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda vertikal nazoratni o'rnatdi. Bu "Inson — jamiyat — davlat" tamoyilining amaliy ifodasidir.

3. Raqamli adliya va "E-SUD" tizimining samaradorligi

Zamonaviy sud-xuquq islohotlarini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Raqamlashtirish jarayoni sud tizimida quyidagi yutuqlarni berdi:

1. Shaffoflik: Sud majlislarining audio va video qayd etilishi, "Elektron sud" portali orqali arizalar qabul qilinishi inson omilini kamaytirdi.

2. Tezkorlik: Masofaviy sud majlislari (videokonferensaloqa) orqali vaqt va resurslar tejalmogda. Bu, ayniqsa, tadbirkorlik sub'ektlari uchun qulay huquqiy muhit yaratdi.

3. Ochiqlik: Sud qarorlarining onlayn reyestri shakllantirilishi jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

4. Sud protsessida tortishuv va tenglik tamoyilini kuchaytirish

Sud-xuquq islohotlarining mazmun-mohiyati ayblov va himoya tomonlarining sud oldida tengligini ta'minlashga qaratilgan.

1. Advokatura roli: Advokatlarning dalil to'plash va sudga taqdim etish vakolatlari kengaytirildi. "Teng huquqlilik" deklaratsiyadan real huquqiy qurolga aylandi.

2. Habeas Corpus: Qamoqqa olish ehtiyot chorasini qo'llash yoki uyda tintuv o'tkazish kabi protsessual harakatlarga faqat sud ruxsati (sanksiyasi) olingandan so'ng yo'l qo'yilishi shaxs daxlsizligining oliy kafolatidir.

5. Sud-xuquq tizimida "Xalqchil adliya" konsepsiyasi

Sud tizimi endi yopiq va qo'rqinchli maskan emas, balki fuqaroning buzilgan huquqi tiklanadigan manzilga aylanishi lozim. Bu borada:

1. Sud binolarining zamonaviy arxitekturasi va u yerdagi xizmat ko'rsatish sifati;
2. Sudyalarning xalq bilan muloqoti va ochiq sayyor sud majlislari;
3. Sud qarorlarining xalqchil, sodda tilda tushuntirilishi kabi masalalar asosiy e'tibor markazida turibdi.

Xulosa (Kengaytirilgan tahlil)

Sud-xuquq sohasidagi islohotlar bugungi kunda jamiyatning huquqiy ongini transformatsiya qilishda lokomotiv vazifasini o'tamoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sud tizimining ochiqligi nafaqat fuqarolarning ishonchini oshiradi, balki mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, sud hokimiyati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish quyidagi strategik natijalarni beradi:

Birinchidan, sudlarning haqiqiy mustaqilligini ta'minlash orqali korrupsiyaviy omillar butunlay bartaraf etiladi.

Ikkinchidan, prokuratura va sud o'rtasidagi muvozanatni saqlash orqali tortishuv tamoyili amalda o'z isbotini topadi.

Uchinchidan, xalqaro huquqiy standartlarning milliy qonunchilikka integratsiyasi O'zbekistonning jahon hamjamiyatidagi nufuzini mustahkamlaydi.

Sudyalar korpusini shakllantirishda nafaqat bilim, balki yuksak ma'naviy fazilatlarga ega kadrlarni tayyorlash tizimi islohotlarning davomiyligini ta'minlaydi.

Kelajakda sun'iy intellekt elementlarini sud amaliyotiga kiritish masalalari ustida ilmiy izlanishlar olib borish lozim, bu esa inson omili bilan bog'liq xatolarni minimallashtirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida sud-xuquq tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari mamlakatning demokratik yangilanish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Olib borilgan tadqiqotlar va tizimli tahlillar natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi:

1. Sud hokimiyatining konstitutsiyaviy maqomi va mustaqilligi:

Sud islohotlarining bosh maqsadi — sudni ijro etuvchi organlar nazoratidan to'liq chiqarish va uni qonun ustuvorligining haqiqiy posboniga aylantirishdir. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda sud hokimiyatining mustaqilligi bo'yicha belgilangan normalar nafaqat huquqiy deklaratsiya, balki sudyalarning daxlsizligini ta'minlovchi moddiy va protsessual mexanizmga aylandi. Sudyalik lavozimiga muddatsiz tayinlash amaliyoti sudyaning faqat qonunga bo'ysunishi uchun zarur bo'lgan psixologik va huquqiy barqarorlikni yaratdi.

2. Odil sudlov sifati va "Xalqchil sud" tamoyili:

Islohotlarning bugungi bosqichida sudlar faoliyatini baholashning asosiy mezon — bu fuqarolarning sudga bo'lgan ishonchi darajasidir. "Bir sud — bir instansiya" tamoyili sud tizimidagi byurokriyani kamaytirib, adolat qaror topish vaqtini qisqartirdi. Ma'muriy sudlarning kuchaytirilishi esa davlat organi va fuqaro o'rtasidagi munosabatlarda "davlat — inson uchun" tamoyilining real hayotga ko'chishini ta'minladi. Endilikda sud faqat aybdorni jazolovchi organ emas, balki buzilgan huquqni tiklovchi ijtimoiy himoya institutidir.

3. Sud protsessida tenglik va tortishuv tamoyilining amaliyoti:

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sud-xuquq islohotlari natijasida advokatura institutining nufuzi oshdi. Sudda ayblov va himoya tomonlarining tengligi shunchaki qog'ozda qolmay, dalillarni tekshirish va baholash jarayonida o'z aksini topmoqda. "Habeas Corpus" institutining kengayishi inson qadr-qimmatini himoya qilishda eng samarali vositadir. Sud nazoratining kuchayishi tergov jarayonida yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qilmoqda.

4. Raqamlashtirish — shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kurash omili:

"Elektron sud" (E-SUD) va axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi sud tizimini korrupsiyadan xoli hududga aylantirishning asosiy drayveridir. Sud majlislarining onlayn translyatsiyasi, qarorlarning ochiq e'lon qilinishi va ishlarni elektron taqsimlash tizimi inson

omilini kamaytirib, shaffoflikni ta'minlamoqda. Bu esa o'z navbatida, xorijiy investorlarning mamlakat huquqiy tizimiga bo'lgan ishonchini oshirib, iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shmoqda.

5. Istiqboldagi vazifalar va ilmiy tavsiyalar:

Kelajakda sud-xuquq tizimini yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim deb hisoblanadi:

1. Sun'iy intellekt: Sud amaliyotida bir xil turdagi ishlarni ko'rib chiqishda sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish orqali sudyalarning ish yuklamasini kamaytirish;
2. Ixtisoslashuvni chuqurlashtirish: Intellektual mulk va raqamli iqtisodiyot sohasidagi nizolarni hal qiluvchi maxsus sud tarkiblarini rivojlantirish;
3. Huquqiy madaniyat: Aholi o'rtasida sud tizimiga nisbatan huquqiy savodxonlikni oshirish, nizolarni sudgacha hal qilish (mediatsiya) institutini yanada ommalashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston Strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
3. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri).
4. Saidov A.X. "Xalqaro huquq va inson huquqlari". – Toshkent: "Adolat", 2020.
5. Rustambayev M.X. "O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual huquqi". – Toshkent, 2022.
6. Xudaykulov A. "Sud tizimida raqamli texnologiyalar". – Ilmiy maqola, 2023.
7. Inog'omjonova Z.F. "Fuqarolik protsessual huquqi". – Darslik, Toshkent, 2021.
8. BMT Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (sharhlar).
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenum qarorlari to'plami.
10. Global Rule of Law Index – International report analysis, 2024-2025.